

Bedruddin Aynî'nin “El-Binâye Şerhu'l-Hidâye” Adlı Eserinde Hadisle İstidlâl Metodu

Bekir KARADAĞ^{1a}

¹ Arş. Gör. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi - Muş / Türkiye.

Başvuru tarihi: 01 Nisan 2016

Düzeltilme tarihi: 21 Nisan 2016

Kabul tarihi: 25 Nisan 2016

Öz

14. ve 15. yy. önemli Hanefî fakihlerinden biri Bedruddin Aynî'dir. Aynî, iyi bir fakih olduğu kadar dönemin önde gelen hadisçilerinden biridir. Hanefî mezhebinde eşine az rastlanan hadisçi-fıkıhçı âlim profilinin önemli bir örneği olan Aynî, hadisçi kimliğinin de etkisiyle el-Binâye Şerhu'l-Hidâye adlı eserinde fikhî görüşleri hadisle temellendirmeye çalışmıştır. Bu makalenin de temel amacı, Aynî'nin Hanefî mezhebi başta olmak üzere fikhî görüşleri hadisle istidlâl ederken kullandığı yöntemi ortaya koymaktır. Sonuç olarak Aynî'nin fikhî görüşleri hadisle temellendirirken bazı prensipleri gözettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Bedruddin Aynî, Binâye, Hadisle İstidlâl, Muhaddis Hanefiler, Hidâye, Memlükler

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Güzeltepe Kampüsü, 49250, Muş / Türkiye.

e-posta: b.karadag63@hotmail.com

doi : 10.18506/anemon.74524

URL: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/anemon>

Copyright © 2013-2016 Muş Alparslan Üniversitesi

The Method of Prove with Hadith in Bedruddin Aynî's Work Entitled "El-Binâye Şerhu'l-Hidâye"

Abstract

Bedruddin Aynî is one of the major Hanafi jurists in the 14th and 15th centuries. Aynî, as well as being a good jurist, is also one of the leading muhaddiths of his era. Being a rare example of muhaddith-jurist profile in Hanafi sect, Ayni, under the influence of being a muhaddith, tried to justify his jurisprudential views with hadith in his book named el-Binâye Şerhu'l-Hidâye. The basic purpose of this article is to reveal the method which Ayni used while trying to prove jurisprudential views, especially of Hanafi sect, with hadith. As a result, it has been demonstrated that while Ayni justified jurisprudential views with hadith, he observed some principles.

Keywords

Bedruddin Aynî, Binâye, Prove with hadith, Muhaddith Hanafîs, Hidâye, Mamluks

1. GİRİŞ

Bedruddîn Aynî, 26 Ramazan 762/1361'de¹ ülkemizin Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan ve günümüzde ismi Gaziantep olan Ayıntab'da doğdu. Aynî'nin tam adı, Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Mahmud el-Bedr Ebû Muhammed Ebu's-Senâ b. Şihâb el-Halebî el-Aynî'dir. Künyesi Ebu's-Senâ' ve Ebû Muhammed, lakabı Bedruddîn'dir.² Aynî diye isimlendirilmesi, doğduğu şehrin o zamanlar Ayıntâb³ olarak anılmasından kaynaklanmaktadır.⁴

İlimle tanınan bir ailede dünyaya gözlerini açan Aynî, ilk eğitimini babasından aldıktan sonra Ayıntab'ın meşhur hocalarından dersler almış ve kendini yetiştirmiştir. Bir süreliğine babasına vekâleten Ayıntab kadılığı da yapan Aynî,⁵ doğduğu yerde aldığı eğitimle yetinmeyerek, Halep'e gitmiş ve orada eğitimine devam etmiştir. Halep'te aldığı eğitimin ardından memleketine dönmüş, babasının vefatından sonra eğitim almak için Besni, Kâhta ve Malatya'ya gitmiştir.⁶ Bu yolculuğundan sonra hacca gitmiş ve dönüşünde Şam'a uğramıştır. Kudüs'e Beyti Makdis'i ziyaret etmek için gittiği sırada Berkûkiyye Medresesi hocası Sîrâmî (ö. 790/1388) ile tanışmıştır. Sîrâmî'den etkilenen Aynî, onunla dönemin önemli ilim merkezi Mısır'a gitmiştir.⁷

Aynî, küçük yaşlarda başlayarak fûrû-ı fıkıh, usûl-ı fıkıh ve ilm-i hilâf alanında birçok kitap okumuştur.⁸ Mısır'a gitmeden önce hiç hadis eğitimi almamışken

Mısır'da hadis ve hadis usûlü ile ilgili birçok eser okumuştur.⁹ İşte onun burada aldığı hadis eğitimi ve bu doğrultuda telif ettiği hadis-fıkıh merkezli çalışmalar, onu Mısır Hanefiliği diye tanımlayabileceğimiz hadis eksenli fıkıh anlayışının önemli temsilcilerinden biri yapmıştır.

Hanefî mezhebinde İmam Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Muhammed'in (ö. 189/805) bazı çalışmaları, Tahâvî'nin (ö. 321/933) eserleri ile sonradan derlenen İmam Azam'ın (ö. 150/767) *Müsned*'i gibi bazı çalışmalar istisna edilirse hadis uzmanlığı gerektiren cerh, ta'dil, ricâl, hadislerin derlenmesi, hadis tahrîci ve hadis şerhi gibi alanlarda uzun süre çalışma yapılmamıştır.¹⁰ Aynî'yle beraber İbn Balabân (ö. 739/1339), İbn Türkmanî (ö.750/1349), Zeylâ'î (ö. 762/1360), Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), Kuraşî (ö. 775/1373) ve İbn Kutluboğa (ö. 879/1474)¹¹ gibi muhaddis Hanefî fakîhler, hadiste uzmanlık gerektiren bütün bu alanlarda birçok çalışma yapmışlardır.¹²

2. AYNÎ VE HADİSLE İSTİDLÂL

2.1. Aynî'nin Fıkıhçılığında Hadisle İstidlâlin Önemi

Sözlük itibariyle “delil talep etme, delilin delâletini talep etme” gibi anlamlara gelen “istidlâl”¹³; istilâhî olarak, Allah'ın kullarında yarattığı temyiz kabiliyetinden ibaret olan akıl ile yapılan ictehad anlamına gelir. İstidlâl, hem bir fakihin düşünce ve çözüm üretme metotlarını hem de üretilen düşünce ve çözümün dinin ana kaynaklarıyla irtibatlandırılmasını ve temellendirilmesini ifade eder.¹⁴

Mezheplerin teşekküllerini tamamlayıp istikrar bulduğu sonraki dönemlerde yaşayan fakihlerin önemli bir fonksiyonu, kendilerinden önce mezhepte oluşan görüşleri delillendirmek olmuştur. Fakihler, bu fonksiyonu daha çok mezhepte telif edilen muhtasar eserler üzerine şerhler yazarak ifâ etmeye çalışmışlardır.¹⁵ Hanefî mezhebinde önemli şerhler yazarak mezhep görüşlerini delillendiren fakihlerden biri de Aynî'dir. Aynî'nin önemli bir hadisçi olması, mezhebin görüşlerini hadisle delillendirme bakımından onu farklı bir yere koyar. Bu bağlamda Aynî, öncelikle Hanefî mezhebini hadisle desteklemeye çalışan Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-Âsâr* adlı eseri üzerine iki çalışma yapmıştır. Bunlardan birincisi söz konusu eserin ricalini tanıtan *Meğâni'l-Ahyâr*¹⁶, diğeri ise mezkûr kitabı şerh eden *Nühabü'l-Efkâr* adlı eserdir. Ayrıca ahkâmla ilgili hadisleri ihtiva eden bir *Sünen* eseri olan Ebû Dâvud'un (ö. 275/889) *Sünen*'i üzerine bir şerh yazmıştır. Bu çalışmalar, onun Hanefî mezhebini hadisle temellendirme gayretinin ön planda olduğunu göstermektedir.

Aynî, *Binâye*'nin mukaddimesinde hadislerin söz konusu çalışmanın temel yapıtaşı olacağını ipuçlarını vermektedir. O, söz konusu eserin mukaddimesinde şu ifadeleri kullanır:

“Ferâizde kendi görüşüyle hareket etmek, Rasûlullah'ın emretmediği bir iştir. Buna, akıllı olan ve naklî bilen hiç kimse razı olmaz. İlk dönemdekiler, bunda ihmalkâr davranmadılar ve tam bir şekilde hadislerle amel ettiler.

Ancak sonrakiler, hadis konusunda ihmalkâr davrandılar. Onların bu konuda kusurları (afetleri), taklitle yetindikleri için gösterdikleri gevşekliliktir. Görülmez mi ki, bu kitabın (Hidâye) birçok şârihi ve diğer şârihler, kitaplarını (لان), "li enne", (انما) 'innema' ve (لكن) 'lakin' ile doldurmuşlardır. Bu durum (aklî delil getirme), ancak haberle temellendirdikten ve eserle sağlamaştırdıktan sonra uygun olabilir. Bazıları, Rasûlullah aleyhine uydurulmuş bir yalan olup olmadığına bakmadan; fasılları (feri hükümleri) delillendirirken aslı olmayan haberleri zikrederler."¹⁷

Aynî'nin fikhî bir hükmü delillendirirken hadislerin esas olduğunun başka bir göstergesi de *Hidâye* müellifi Merğînânî'nin (ö. 593/1197), bir mesele hakkındaki delillendirme yöntemini beğenmediği şu sözleridir:

*"Musannıfa hayret! Hasım (Şâfiîler), sahih hadisle istidlâl ediyor. O ise aklî delil ile istidlâl ediyor. Sonra hasmın söylediği hadisi, iddia ettiği şeye hamlediyor. Hâlbuki öncelikle Kitap ya da sünnetten naklî delil ile istidlâl etmesi gerekirdi. Sonra aklî delil ile istidlâl etmesi, sonra da hasmın delil olarak getirdiği hadise cevap vermesi gerekirdi."*¹⁸

Aynî'nin aktardığımız bu ifadelerinden Merğînânî ve şârihleri hükümlerin delillerini naklî delil olan sünneti zikretmeden önce söz konusu hükmün (لان) "li enne", (انما) "innema" ve (لكن) "lakin" gibi aklî delilleri zikretmeleri tarzındaki yöntemlerini beğenmediği anlaşılmaktadır. Dahası O, bu yaklaşımı eleştirmekte ve bunun ancak taklitten meydana geldiğini ifade etmektedir. Bundan da anlaşıldığı üzere onun istidlâl yönteminin temelinde naklî deliller yer almaktadır. Naklî delillerin de Kitap ve Sünnetten müteşekkil olduğu izahıtan vârestedir. Ayrıca Merğînânî'yi kastederek "naklî delil zikretmedi"¹⁹ dediği birçok yerde hadis veya hadisler zikretmesi, onun "nakille istidlâl" ifadesinden hadisle istidlâlî kastettiğini anlamamıza imkân vermektedir. Onun muhaddis bir fakîh olması, hükümleri istidlâl ederken naklî delillere başvurmasını başka bir ifadeyle fikhî görüşleri temellendirirken hadislere önem vermesini anlaşılır kılmaktadır.

2.1.1. Aynî'nin Hadisle İstidlâl Metodu

Fikhî görüşleri temellendirirken hadislere oldukça önem veren Aynî'nin hadisle istidlâl ederken benimsediği ilkelerden öne çıkanları aşağıdaki başlıklar altında zikretmek mümkündür.

2.1.1.1. Hadis Tahrici Yapmak

Hanefî fûrû-ı fikhî kitaplarında hükme delil olan hadislerin tahricinin yapılması pek rastlanan bir durum değildir. Fakat Aynî'nin hadisçi kimliğinin etkisiyle fikhî bir hüküm için delil getirilen hadislerin tahricini yaptığı görülür. Bundan dolayı Aynî, *Binâye*'de hadislerin isnâd ve sıhhat açısından durumunu belirterek temel kaynaklardaki yerini tespit eder. Bunun yanında birden fazla hadisin tek bir hadis

olarak nakledilmesi durumunda söz konusu hadisleri aslî şekliyle sunarak tahririni yapar.²⁰

Aynî'nin tahrir yaparken söz konusu hadisin temel kaynaklardaki yerini belirtmesi önem arz eden bir durumdur. Aynî, bir hadisin kaynaklardaki yerini tespit ederken Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahîh* 'leri²¹; Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), Ebû Dâvud, İbn Mâce (ö. 273/887), Beyhakî (ö. 458/1066) ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen* 'leri;²² İmam Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Bezzâr (ö. 292/905), Ebû Ya'la (ö. 307/919) ve Ebû Hanîfe'nin *Müsned* 'leri;²³ İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta* 'ı,²⁴ Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cem* 'leri;²⁵ İbn Ebî Şeybe (ö. 297/910) ve Abdurrezzâk'ın (ö. 211/826-27) *el-Musannef* 'leri²⁶; Hâkim'in (ö. 405/1014) *Müstedrek*,²⁷ Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*,²⁸ İbn Âdî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil*²⁹ ve İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *el-Muhallâ* 'sı gibi kaynakları kullanır.

Aynî'nin bazen ele aldığı hadisi temel hadis kaynaklarından tespit edemediği görülmektedir. Kaynağını bulamadığı hadisler için "Hadis kitaplarında yoktur"³⁰, "Bu hadis, gariptir"³¹, "Bu hadis, bu lafızla gariptir"³², "Bu hadis gariptir; hadis kitaplarında zikri yoktur"³³ gibi ifadeler kullanmaktadır. Bahse konu olan hadisi söz konusu râvîye nisbet edildiği haliyle bulamamışsa "Bu hadisin [falan kişiye] nisbeti gariptir"³⁴ ifadesine başvurmaktadır. Aynî, bazen de Hanefî fakihlerin herhangi bir hadisin temel kaynaklarda olmadığına dair görüşlerini naklettikten sonra söz konusu hadisin hangi kaynaklarda geçtiğini ifade etmektedir.³⁵ Hatta bazen bu görüşlerinden dolayı Hanefî fakihlerini taklitle ve hadis kitaplarına muttâlî olmamakla suçladığı bile görülmektedir.³⁶

Hadislerin isnâd açısından durumunu tespit etme, bir muhaddis fakih için son derece önem arz eder. Zira hadisin isnâd durumu, ondan çıkarılacak hükmün derecesini etkilemektedir. Mütevâtir haber ile meşhûr haberin, meşhûr haber ile âhâd haberin ifade ettiği bilginin değeri birbirinden farklıdır. Aynı şekilde merfû haber ile mevkûf veya maktû haberin de birbirinden farklı değerleri vardır.³⁷ *Hidâye* başta olmak üzere Hanefî fıkıh kitaplarında görülen rivâyetlere ilişkin problemlerden birisi de, bazen sahâbe veya tâbiûna ait mevkûf ve maktû bir haberin Hz. Peygamber'in ifadesiymiş gibi merfû olarak nakledilmesidir. *Binâye* 'de hadislerin isnâd durumlarına dikkat çeken Aynî, merfû olarak rivâyet edilen hadisin merfû olmadığını düşündüğünde gereken açıklamayı yapar ve hadisin durumunu tahkik eder.³⁸ Hadisin durumuna o kadar önem verir ki bazen şârihleri söz konusu hadisin merfû/mevkûf/maktû olması hakkında bilgi vermediklerinden dolayı tenkit etmektedir.³⁹

Aynî, bazen *Hidâye* 'de geçen kimi hadislerin tek bir hadisten müteşekkil olmayıp birkaç hadisin birleştirilmiş halinden ibaret olduğunu ifade eder. O, bu durumu "Bu hadis mürekkeptir" şeklinde belirttikten sonra hadisleri aslî şekilleriyle zikreder.⁴⁰

Aynî'nin yaptığı hadis tahricinin önemli özelliklerinden biri de kendisinden önce *Hidâye* üzerine tahric çalışması yapmış âlimlere atıfta bulunmasıdır.⁴¹ Onun bazen kendinden önceki âlimlerin tahricini kabul ettiği, bazen de onların hadis hakkındaki değerlendirmelerini reddettiği görülür. Örneğin, Zeyla'î'nin (ö. 762/1360) *Hidâye*'de geçen "Misvak bulunmaması hâlinde dişlerini parmak temizlemesi" tarzındaki rivayetin garip olduğu yönündeki ifadelerini aktarır. Ardından söz konusu rivayeti hadis kaynaklarında geçtiği şekliyle naklederek Zeyla'î'nin iddiasını reddeder.⁴²

2.1.1.2. Müteâriz Hadisleri Uzlaştırmak

Müteâriz hadisler arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Cumhur, müteâriz hadisleri uzlaştırma yöntemi olarak: cem ve te'lif, tercih, nesh ve tevakkuf (tesâkut) yöntemini benimserken; Hanefiler: nesh, tercih, cem ve telif ve son olarak tesâkut tarzında bir sistem kullanırlar. Bu iki sistemden farklı olarak hadisçiler: cem ve te'lif, nesh, tercih ve tevakkuf yöntemini kullanırlar.⁴³

Fıkhi hükümleri hadis ile delillendirirken Aynî'nin yaptığı işlemlerden birisi de konu hakkında çelişkili hadisleri uzlaştırma çabasıdır. Onun fıkının temelinde hadislerin olması, müteâriz hadislerin⁴⁴ telifini zorunlu hale getirir. Muhaddis Aynî'nin müteâriz hadisler arasındaki teâruzu gidermeye dair bir yöntemi olduğu görülmektedir. Öncelikle ona göre iki hadisin teâruz etmesi için ikisinin konu birliği, isnâd ve sıhhat itibarıyla eşit olmaları gerekir.⁴⁵ O halde ona göre, farklı konularla ilgili hadisler arasında bir teâruzdan bahsedilemez. Diğer taraftan sahih bir hadisle sahih olmayan bir hadis arasında, aynı şekilde merfû bir hadisle mevkûf bir hadis arasında herhangi bir teâruz söz konusu değildir.⁴⁶

Aynî'nin müteâriz hadisler arasındaki teâruzu giderme yöntemi hakkında ipucu verecek bazı sözleri şöyledir:

"Teâruzda asıl olan cemdir"⁴⁷, "...Şayet söz konusu şahsın haberi sahih olup tevili mümkün olmasaydı ve bu iki haberin cem edilmesi imkânsız olsaydı; o zaman hadisin mensûh olduğu kabul edilirdi."⁴⁸, "Asıl olan ihmal değil, i'maldir"⁴⁹, "Nesih işlemi; nâsihin tarihinin sonra olması, nasslar arasında ihtilâf olması ve ikisinin cemedilmesinin imkânsızlığı gibi şartlar vardır"⁵⁰, "...Durumun böyle olduğu ortaya çıkınca, hadisin tevili edilmesi kesinleşir. Çünkü iki hadisin cem edilmesi mümkün ise birini diğerine tercih etmekten evlâdır"⁵¹

Naklettığımız bu ifadelerinden Aynî'nin müteâriz hadisleri uzlaştırma yönteminin cumhûrun yöntemine uyumlu olarak; cem, tercih, nesh ve tesâkut olduğu söylenebilir. Nitekim *Umdetü'l-Kârî*'yi esas alarak "Menhecü'l-Aynî fî Muhtelifi'l-Hadis" adıyla bir tez yazan Semîre İbrahim Hamdân, Aynî'nin müteâriz hadisler arasında teâruzu giderme yönteminin; cem, tercih ve nesh şeklinde olduğunu ileri sürmektedir.⁵²

2.1.1.3. Kabul Etmediği İstidlâlleri Belirtmek

Aynî'nin hadisle istidlâl yaparken kimi zaman hadislerle yapılan bir takım istidlâlleri kabul etmediği görülür. Kabul etmediği istidlâlleri genellikle (لا يصح الاستدلال), (لا يتم الاستدلاله لا يتم), ve (لا يتم الاستدلال)⁵³ gibi lafızlarla ifade eder. Aynî, delil olan hadisle ile medlûl olan hüküm arasında bir uyumun olmadığı istidlâlleri kabul etmemektedir. Ona göre söz konusu istidlâllerin bazılarında hadis çeşidi ile söz konusu hüküm arasında bir tutarsızlık bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle Aynî, bu gibi yerlerde usûl itibariyle bir uyumsuzluğun olduğunu ileri sürmektedir.

Misvak kullanmanın hükmünün sünnet olduğunu hadisle delillendirmesi, bu hususa iyi bir örnek teşkil etmektedir. Merğînânî, misvakın hükmünün sünnet olduğunu belirttiikten sonra bunun delilinin Hz. Peygamber'in misvaka devam etmesi (muvâzabet) olduğunu ifade eder. Aynî, delil olarak zikredilen Hz. Peygamber'in bir fiile devam etmesi ile medlûl olan misvak kullanmanın sünnet olması arasında bir uyumun olmadığını düşünür. Ona göre Hz. Peygamber'in bir fiile devam etmesi yani muvâzabet, bir hükmün vacip olmasına delâlet eder. Hâlbuki misvak kullanmanın hükmü sünnettir.⁵⁴ Dolayısıyla sünnet olan bir hükmün, vucûbiyeti gerektiren bir delil ile temellendirmesi doğru değildir.

Usûl itibariyle uyumsuzluktan dolayı kabul etmediği istidlâl türlerinden birisi de söz konusu hükme delil olarak verilen hadisin hadis kaynaklarında bulunmamasıdır. Aynî, kabul etmediği bu tür istidlâlleri, temel hadis kaynaklarında bulmadığı hadislerle yapılan istidlâller için kullanmaktadır.

Merğînânî'nin İmam Ebû Yûsuf'un "sübhaneye duasına ilaveten veccehtü okunması gerektiği" görüşünü delillendirmesi ile ilgili düşüncesi bu hususta verilebilecek örneklerden birisidir. Merğînânî, İmam Ebû Yûsuf'un söz konusu görüşü için "Ali'(r.a)den rivâyet edilen Hz Peygamber, böyle dedi" rivâyetini delil olarak zikreder. Aynî, bu rivâyetin İmam Ebû Yûsuf'un görüşüne delil olamayacağını düşünür. Zira ona göre bu rivâyetin Hz. Ali'den nakledilmesi gariptir. Ayrıca ona göre mezkûr hadis, bu şekilde garip olmakla beraber Ebû Yûsuf'un görüşüne de delil olamaz. Bu rivâyet ancak veccehtü duasını müstakil olarak okumaya delâlet eder.⁵⁵

Aynî, bazı istidlâllerde hadisin muhteva itibariyle hükme delâletinin yanlış olduğunu veya tam olmadığını ileri sürer. Başka bir ifadeyle o, bu tür istidlâllerde hükme delil olarak zikredilen hadisin içerik itibariyle söz konusu hükme delâlet etmediğini düşünür.

Erkeğin cariyesi ve karısının avret mahalline bakmasının hadisle istidlâlî, bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. *Hidâye* şârihlerinden İtkânî (ö. 758/1357), söz konusu görüşü Hz. Aişe'den rivâyet edilen "Ben ve Nebî (s.a.v), el-farak denilen bir kaptan beraber yıkanıyorduk"⁵⁶ hadisi ile istidlâl eder. Aynî, bu hadisle delillendirmenin tam olmadığını ifade eder. Çünkü Hz. Peygamber ve Hz. Aişe'nin bir kaptan yıkanması, ikisinin birbirlerinin avret mahalline baktıklarına delâlet etmez. Ayrıca ona göre İtkânî'nin söylediği bu durum, Hz. Aişe'den rivâyet

edilen "Rasûlullah (s.a.v) vefat etti. Ne O benden bir şey gördü; ne de ben, Ondan bir şey gördüm" hadisine de aykırıdır.⁵⁷

Aynî, Merğînânî başta olmak üzere Hanefî fakîhlerin sadece Hanefî mezhebi için yaptıkları yanlış istidlâlleri değil; diğer mezhepler için yaptıkları yanlış istidlâllere de değinir ve bunlara itiraz eder. Örneğin, Şâfiî mezhebine göre "yolcunun seferde bir gün bir gece mest üzerine mesh etmesi" görüşü için Baberti'nin Şâfiî'lere nisbet ettiği "Abdulvahhâb hadisi"⁵⁸ ile istidlâl etmeyi kabul etmez. Ona göre bu hadisin İmam Şâfiî'ye nisbetinin hiçbir gerekçesi "لا وجه له" yoktur. Çünkü hadiste "dört berid" ifadesi vardır, dört berid ise iki gün eder.⁵⁹ Bu durumda zikredilen hadis ile Şâfiîler'e nisbet edilen görüş arasında bir uyum bulunmamaktadır.

2.1.1.4. Hadisten Delil Bulunmayan Meselelerde Hadisle İstidlâl

Aynî'nin fıkhnın en önemli özelliği fikhî bir hükmü hadisle istidlâl etmek olduğu için her meselenin -bulabildiği ölçüde- hadisten delilini zikretmektedir. Bunun bir gereği olarak *Binâye* 'de Hanefî mezhebinin görüşü için hadisten delil getirilmeyen yerlerde söz konusu hükme delâlet eden hadis veya hadisler getirmektedir.

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'a göre teyemmüm alan kişinin abdest alan kişiye namaz kıldırabileceğini, İmam Muhammed'e göre kıldıramayacağını ifade eden Merğînânî, bu görüşlere delil olarak kullanılan herhangi bir hadis zikretmemektedir. Delillendirmedeki bu eksikliği gören Aynî, bu durum için, "Musannıf, ashabımızın ahbardan delillerini zikretmedi" demektedir. Ardından kendisi tarafların görüşlerine delil olarak ileri sürdükleri hadisleri zikretmektedir.⁶⁰

Bununla ilgili zikredilecek başka bir örnek de "el ve yüzün avret olmadığına" dair istidlâl ile ilgilidir. Bu konuda delil olarak hiçbir hadis getirmeyen Merğînânî, Hanefîler'in bu husustaki görüşünü zaruretle delillendirerek şöyle demektedir: "Çünkü kadının erkeklerle alış veriş ve diğer muamelelerde ellerini ve yüzünü açmasında zaruret vardır." Muhaddis bir fakîh olan Aynî, Merğînânî'nin ifade ettiği görüşü benimsemekle beraber yaptığı delillendirmeyi kabul etmemektedir. Ona göre burada istidlâlin hadisle yapılması daha iyi olurdu. Onun bu konudaki sözleri şöyledir: "Musannıf, bu konuda Ebû Dâvud'un Sünen'inde rivâyet ettiği merfû hadisle istidlâl etseydi daha iyi ve güzel olurdu." Aynî'nin bu konuda istidlâl edilmesini istediği hadis şudur:

*"Ebû Bekir'in kızı Esmâ, üzerinde ince bir elbise varken Nebî'nin (s.a.v.) yanına girdi. Rasûlullah (s.a.v.), ondan yüzünü çevirdi. Elini ve yüzünü işaret ederek: 'Ya Esmâ, bir kadın bulûğ çağına erdiğinde şurası ve şurası hariç görülmesi uygun değildir' dedi."*⁶¹

Aynî'nin *Binâye*'de diğer mezheplerin delil olarak kullandıkları hadislerin verilmesi hususunda da aynı hassasiyeti gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Şâfiîler'in namaz esnasında abdesti bozulan kimsenin abdest aldıktan sonra namazına yeniden başlaması konusunda Merğînânî'nin onların delillerini

zikretmediğini belirtir. Ardından kendisi Şâfîiler'in delil olarak kullandığı hadislerden dört tanesini nakleder.⁶²

2.1.1.5. Mertebe Açısından Daha Üstün Bir Hadisle İstidlâl

Fıkhî bir hükmü hadisle istidlâl ederken fakihin hadis eğitimi, hadis bilgisi, bulunduğu çevrenin hadis kültürü gibi etkenlerden kaynaklı farklı hadisler kullanması mümkündür. Bir fakih, aynı fıkhî hükmü mevkûf bir hadisle delillendirirken; diğer bir fakih, hadis alanındaki bilgi ve uzmanlığından dolayı merfû bir hadisle delillendirebilir. Aynı şekilde bir fakih, zayıf bir hadisle delillendirirken diğeri aynı meseleyi hasen ya da sahih bir hadisle delillendirebilir. Bu durum, döneminin önemli hadisçilerinden biri olan Aynî için de geçerlidir. Muhaddis Aynî'nin *Binâye*'de “اقوى”, “اولى” ve “اوجه” lafızlarını kullanarak Merğînânî'nin fıkhî bir görüş için delil getirdiği hadis/hadisler yerine farklı bir hadisle delillendirmeyi benimsediği yerlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Delillendirme yönteminin bu aşamasında Merğînânî, söz konusu görüş için herhangi bir hadis zikretmesine rağmen Aynî, aynı hükme delâlet eden daha üstün başka hadis/hadisler getirmektedir. Buna göre mertebe açısından daha üstün bir hadisle delillendirmede üç durumun olduğu söylenebilir:

Birincisi, daha önce fıkhî bir hükme delil olarak getirilen hadisin yerine sıhhat açısından daha üstün bir hadisin getirilmesi durumudur. Örneğin, üzerinden bir yıl geçen iki yüz dirhem gümüşten beş dirhem zekât alınmasıyla ilgili olarak Merğînânî, “*H. Peygamber, Muaz b. Cebel'e 'Her iki yüz dirhem gümüşten beş dirhem gümüş almasını' isteyen bir mektup yazdı*” hadisini delil olarak getirir. Aynî'ye göre söz konusu hadisle istidlâlde bulunulamaz. Çünkü bu hadis, râvilerinden biri olan Abdullah b. Şebib'ten dolayı malûldur. Ona göre bu râvî, haberlerin yerlerini değiştiren ve hadislerden çalan biridir.⁶³ O, aynı hükme delâlet eden sahih bir hadisle delillendirmenin gerektiğini düşünür. Ona göre söz konusu görüşün Ebû Dâvud'un Hz. Ali'den rivâyet ettiği Nebî'nin (s.a.v.) “*Senin iki yüz dirhem varsa ve üzerinden bir yıl geçerse onda beş dirhem zekât vardır*”⁶⁴ hadisiyle delillendirilmesi gerekir.⁶⁵

İkincisi, fıkhî bir görüşe delil olarak getirilen hadis/hadislerin yerine kaynak itibariyle daha üstün bir hadisle delillendirmektir. Başka bir ifadeyle Merğînânî'nin fıkhî bir mesele için delil olarak getirdiği hadis mevkûf iken; Aynî'nin delil olarak getirdiği hadis merfû olabilmektedir. Örneğin; Merğînânî, ipekten yapılmış eşya üzerinde oturmanın haram olmasının delili olarak Hz. Ömer'in “*Acemlerin giysilerinden sakının*” sözünü kullanır. Bu konuda mevkûf bir hadis yerine merfû bir hadisle istidlâl etmeyi uygun gören Aynî, Buhârî'nin rivâyet ettiği Huzeyfe hadisiyle istidlâl etmenin iyi olacağını ifade eder. Onun bu görüşe delil getirdiği Huzeyfe hadisi şöyledir: “*Rasûlullah, bizi altın ve gümüş kaplarda yeme ve içmemizi; ipek ve dibâce elbise giymemizi ve üzerine oturmamızı yasakladı.*”⁶⁶ Aynî, bu hadisin ipek üzerine oturmanın haramlığı konusunda açık olduğunu ve yastık edinmenin de bunun gibi olduğunu belirtir.⁶⁷

Aynî'nin hadisle istidlâl metodundaki kaynak itibariyle daha üstün bir hadisle delillendirme prensibi, merfû ve maktû hadisler için de geçerlidir. Nitekim Aynî, bazen Merğînânî'nin merfû hadis diye zikrettiği rivâyetin aslında maktû hadis olduğunu ileri sürer. Ardından söz konusu görüşün merfû hadisle delillendirmenin daha iyi olacağını belirtir. Örneğin, şuf'a konusunda şüfadârın hak sahibi olması için satım akdini duyduğu esnada hemen harekete geçmesi gerektiğini ifade eden Merğînânî, bu görüşe delil olarak "*Şüf'a, harekete geçen (sıçrayan) kimse içindir*" sözünü zikreder. Aynî, bunun merfû bir hadis olmayıp bir tabiîn olan Şurayh'in sözü olduğunu ifade eder. Dolayısıyla ona söz konusu rivâyet, maktû bir hadistir. Ona göre, bu konuda İbn Mâce'nin rivâyet ettiği "*Şüf'a, bağı çözmek gibidir*" şeklindeki İbn Ömer hadisiyle delillendirme daha iyi ve daha doğru olur.⁶⁸

Üçüncüsü, fikhî bir hüküm için hadis verilmiş olmasına rağmen Aynî'nin söz konusu hadisi kaynaklarda bulamadığı için farklı bir hadisle delillendirme yapmasıdır. Burada yukarıdaki örneklerde olduğu gibi hükmün delili olan hadis verilmiştir. Fakat diğerlerinden farklı olarak söz konusu delillendirmede sahih hadis varken zayıf hadis, merfû hadis varken mevkûf bir hadisle delillendirme gibi bir problem yoktur. Buradaki problem, hadisin kaynaklardan tespit edilememiş olmasıdır. Bu tür delillendirmeyi buraya almamızın nedeni, Aynî'nin söz konusu hükmün kendisinin söylediği hadisle delillendirmenin daha iyi olacağını ifade etmesidir. Örneğin, Hanefî mezhebine göre imamın namazı bozulduğunda cemaatin namazının da bozulduğunu ifade etmek için "*Kim bir imama uyar, sonra da imamın abdestsiz olduğunu öğrenirse namazını iade eder*" diyen Merğînânî, bu görüş için "*Kim, bir kavme imamlık yaparsa sonra imamın abdestsiz veya cünüp olduğu ortaya çıkarsa, imam da cemaat de namazını iade eder*" rivâyetini delil gösterir. Aynî, bu rivâyetin bilinmediğini, fakat bu konuda bazı âsârın olduğunu ifade eder. Aynî, bu husustaki âsârı naklettikten sonra başka bir hadisle istidlâl etmenin daha iyi ve daha sağlam olacağını belirtir. Ona göre, bu hususta Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettikleri "*Rasûlullah, imam damindir, müezzin güvenilirdir. Allahım imamları irşad et, müezzinleri bağışla' demiştir.*"⁶⁹ hadisiyle delillendirmek daha iyidir.⁷⁰ Aynî, söz konusu hadisin delâletini aklî gerekçelerle izâh etmeye çalışır. Ona göre bu hadis, imamın caiz veya fasid olması hususunda cemaatin namazının dâmini olduğunu bildirir. Zira hadiste imamın kendi namazı için dâmin olduğu varid olmamıştır. Çünkü namaz kılan herkes, kendi namazının dâminidir. Bu durumda imamın cevâz ve fesâd açısından cemaatin namazının dâmini olduğu ortaya çıkmaktadır. İmamın bir kavmin namazına vücûp ve edâ açısından dâmin olması caiz değildir. Çünkü bunun murad edilmediği icma ile sabittir. O halde damânın sıhhat ve fesâd açısından olduğu ortaya çıkmaktadır.⁷¹

Aynî, hadis kaynaklarında tespit edemediği bir hadis yerine tespit edebildiği hadislerle delillendirme prensibini diğer mezhepler için de uygulamaktadır. Örneğin, Şâfiî mezhebine göre kusmanın abdesti bozmadığını ifade eden Merğînânî, Şâfiî'nin delili olarak "*Hız. Peygamber kustu ve abdest almadı*" rivâyetini zikreder. Aynî, Merğînânî'nin İmam Şâfiî'nin delili olarak sunduğu hadisin garip olduğunu ve bunun hadis kitaplarında mevcut olmadığını belirtir. O,

İmam Şâfiî'nin söz konusu görüşünü delillendirirken kullandığı birçok hadisi nakleder.⁷²

2.1.1.6. Hadisin Manası Yerine Bizzat Lafzıyla İstidlâl

Hidâye'de fikhî bir görüş için delil getirdiği hadisleri bazen lafzen nakleden Merğînânî, bazen de bunları mana ile aktarır. Eserini muhtasar olarak kaleme alan müellif, muhtemelen konuyu uzatmamak adına hadisler üzerinde bir tasarrufta bulunarak hadisten anladığı manayı özetlemek suretiyle verir. Bu durum, hadisle iştiğal etmeyen bir fakih için olağan bir durum kabul edilebilecekken; bir hadisçi için yadırganacak bir durumdur. Özellikle muhaddis fakihlerin yaşadığı ve fikhî kitaplarındaki hadislerin tahrirlerinin yapıldığı bir dönemde buna dikkat edilmesi doğal bir durumdur. Nitekim dönemin hatırı sayılır muhaddis fakihlerinden Aynî, *Binâye*'de bu tür istidlâllere dikkat çekmektedir.⁷³

Aynî, *Hidâye*'nin hadislerini değerlendirirken fikhî bir hüküm için anlam itibariyle verilmiş bir hadis varsa bunu belirtir ve onun manasını karşılayan başka hadisler zikreder. *Hidâye*'de mana ile rivâyet edilen hadisleri belirtmek için genelde (هذا غريب بهذا اللفظ) ve (هذا غريب بهذا اللفظ)⁷⁴ gibi ibâreler kullanır.

İmâmete liyakat sırasının sünneti en iyi bilen, kıraâtî en iyi olan şeklinde olduğunu, bu ikisinde eşit iseler muttaki olanın imamlık yapması gerektiğini söyleyen Merğînânî, söz konusu görüş için “*Kim, muttaki bir âlimin arkasında namaz kılsa sanki bir Nebî'nin arkasında namaz kılmuş gibidir*” şeklinde bir rivâyet zikreder. Aynî, Merğînânî'nin zikrettiği rivâyeti “Hadis kitaplarında olmayan, garip” olarak niteler. Ardından bu mananın Taberânî'nin rivâyet ettiği Mürsed b. Ebî Mürsed hadisinde “*Eğer namazınızın kabul edilmesini istiyorsanız, namazınızı âlimleriniz kıldırsın. Çünkü onlar sizinle rabbiniz arasında aracıdırlar*”⁷⁵ şeklinde rivâyet edildiğini belirtir. Bununla yetinmeyen Aynî, aynı manayı veren Hâkim'in Müstedrek'inde Yahya b. Yahya'dan rivâyet ettiği “*En hayırlılarınız size imamlık yapsın*” hadisi ile Dârekutnî ve Beyhakî'nin *Sünen*'lerinde İbn Ömer'den rivâyet ettikleri “*İmamlarınız en hayırlılarınız olsun. Çünkü onlar, sizinle Allah arasında bir aracıdırlar*” hadislerine yer verir.⁷⁶

Aynî'nin hadis anlaşılman mana ile yapılan delillendirmedeki bu tutumu, merfû hadislerle münhasır değildir. O, aynı hassâsiyeti mevkûf haberler için de göstermektedir.

Hanefî mezhebinde namazda bismelenin gizli okunması ile ilgili olarak Aynî, Merğînânî'nin zikrettiği “İbn Mes'ud'un ‘*Dört şey vardır ki imam onları gizli okur. Bunlar: İstiâze, besmele, âmîn ve tahmîd*’ sözünden dolayı” şeklindeki rivâyetin garip olduğunu belirtir. Fakat ona göre söz konusu hadisin manası, başka formlarla farklı eserlerde rivâyet edilmiştir. Onun hadisin anlamını karşıladığını ifade ettiği rivâyetlerden bazıları şunlardır: İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef* inde rivâyet ettiğine göre “*İbn Mes'ud, Besmele, istiâze ve tahmîd gizli okurdu.*”⁷⁷ Sa'd b. Hasan'ın, *Âsâr*'ında Ebû Hanîfe'den rivâyet ettiğine göre “*İbrahim en-Neha'î, Dört şey vardır ki, imam onları gizli okur. Bunlar: İstiâze, besmele, sübhâneke ve*

âmin'dir"⁷⁸ der. Abdurrezzâk, *Musannef*'inde Ma'mer'in Hammâd'dan rivâyet ettiği hadiste istiâze ve âmin'in gizli okunacağını zikretmiş; fakat sübhâneke'nin yerine tahmîdi zikretmiş; sonraki hadiste ise imamın beş şeyi gizli okuyacağını söylemiş ve sübhânekeyi ilave etmiştir. Ebû Ma'mer'in Ömer İbnü'l-Hattâb'tan rivâyet ettiğine göre "Hz. Ömer, İmam dört şeyi gizli okur: İstiâze, besmele, âmin ve tahmîd" demiştir.⁷⁹

Aynî, Merğînânî'nin hadis üzerinde tasarrufta bulunarak hadisten mülhem manayla delillendirdiği yerlerde yalnızca Hanefî mezhebi için değil, diğer mezhepler için de aynı tutumu sergiler ve onların da delillerinin aslını verir. Örneğin, İmam Şâfiî'nin "Bir Müslüman, besmeleyi kasten terk etse dahi kestiği yenir" görüşü için Hz. Peygamber'e nisbet edilen "Müslüman, Allah'ın adını ansa da anmasa da Allah'ın adıyla kesmiştir" şeklindeki ibârenin garip olduğunu ifade eder. Ona göre aynı mana, Dârekutnî ve Beyhakî tarafından rivâyet edilen "Müslümana Allah'ın ismi yeter. Eğer hayvan keserken Allah'ın adını anmayı unutmuşsa, Allah'ın adını ansın ve yesin!"⁸⁰ şeklindeki hadiste mevcuttur.⁸¹

Yukarıdaki örneklerde, fikhî görüşlere delil olarak verilen rivâyetlerin manasını karşılayan başka hadislerin zikredildiği görülmektedir. Bunun yanında Aynî'nin bazen hadis diye öne sürülen rivâyetin garip olduğunu söylediği; ancak söz konusu mananın da temel kaynaklardaki hadislerde olmadığını belirttiği örnekler de mevcuttur. Örneğin, *Hidâye*'de Hanefî mezhebine göre göbeğin avretten olmadığına delil olarak "Rivâyet edilir ki, diz kapağını geçinceye kadar göbekten aşağısı avrettir" şeklinde bir ifade yer alır. Aynî, hadisin bu lafızla garip olduğunu ileri sürer. Fakat yukarıdaki örneklerden farklı olarak söz konusu mananın mezkûr hadislerden çıkmayacağını belirtir.⁸²

2.1.1.7. Zayıf Hadisle İstidlâl

Aynî'nin Hanefî mezhebinin görüşlerini delillendirirken bazen zayıf hadisleri kullandığı görülmektedir. Bu durum, Hadis otoritelerinin zayıf kabul ettiği hadisle istidlâl yapmak suretiyle tezâhür etmektedir. Fakat Aynî, böyle bir durumda hadisin zayıflığını kabul etmemekte, söz konusu hadisi sahih kabul etmektedir.⁸³

Hanefîler akrabalık bağının zarar görmemesi için yakın akrabaların birbirlerine yaptığı hibeden rücu edemeyeceklerini kabul ederler. Aynî, Hanefîlerin bu görüşü için "Eğer hibe yakın akrabaya yapılmışsa ondan dönüş olmaz."⁸⁴ hadisini delil olarak kullanır. Söz konusu hadis hakkında İbnü'l-Cevzî ve Beyhakî'nin verdikleri zayıf hükmünü kabul etmemektedir. Aynî, Hâkim'in bu hadisin Buhârî ve Tirmizî'nin şartına göre sahih olduğunu; fakat bu şahısların mezkûr hadisi kitaplarına almadıkları yönündeki ifadesini nakleder. Söz konusu iddiaları kabul etmeyen Aynî, İbnü'l-Cevzî'nin bu hadiste geçen Abdullah b. Cafer hakkında hata ettiğini, başka yerde bunu sahih saydığını ifade eder. Beyhakî'nin de başka bir yerde bu hadisin isnâdını sahih olarak nitelediğini ileri sürer. Ayrıca Beyhakî'nin "Buhârî'nin bu hadisle ihticâc ettiği" yönündeki ifadelerini aktarır.⁸⁵

Verdiğimiz örnekte Aynî'nin söz konusu hadis hakkında verilen “zayıf” hükmünü kabul etmediği görülmektedir. Aslında bu durum, Aynî'nin hadisleri değerlendiren muhaddisler hakkındaki tasavvuruyla ilgili bir husustur. Çünkü Aynî, bazen hadis otoriteleri olan şahısların mezhep duygusuyla hareket ettiklerini düşünmektedir. Örneğin, bir meselede Hâkim'den Şâfiî mezhebini teyid eden bir rivâyeti nakleden Beyhakî, bu hadisin sahih olduğunu ve râvilerini cerheden hiç kimseyi bilmediğini ifade etmektedir. Aynî, Beyhakî'nin bu hadisi zayıf olan iki kişiden rivâyet ettiğini; hâlbuki bu iki râvinin zayıf olduğunu belirtmektedir. Ardından Beyhakî için şu sözleri sarf eder:

“Araştırmacı (taharri yapan) olan bu şahıs, zayıf râvilerden rivâyet etmiştir. Söz konusu hadis kendi mezhebine uygun ise onu sahihe çıkarmak için tekellüfe girer. Eğer hadis, kendi mezhebine muhâlif ise onu zayıfa çıkarmaya çalışır ve onun aleyhinde konuşanları zikreder. Eğer araştırmacının durumu bu ise, Hakîm ve diğer Şâfiî araştırmacıların durumu hakkında ne dersin!”⁸⁶

Aynî, fikhî bir görüşü delillendirirken zayıf hadisleri kullandığı durumlardan biri de –yukarıdaki örneğin aksine- söz konusu hadislerin zayıf olduğunu kabul etmesidir. Fakat burada konu hakkında birçok zayıf hadisi zikrederek, bu hadisleri birbirini destekleyecek şekilde kullanır.⁸⁷ Bu durumda hadislerin niteliği değil; niceliği devreye girer. Zira onun bu tür durumlarda hadislerin sayısal çoğunluğuna göre hareket ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Hanefî mezhebine göre mehrin en az miktarı on dirhemdir. Merğînânî, Hanefîler'in bu görüşlerine “*On dirhemden az mehir olmaz*”⁸⁸ hadisini delil getirmektedir. Aynî, bu rivâyetin aslını verdikten sonra Dârekutnî ve Beyhakî'nin bu hadisin bütün tariklerini rivâyet edip bunları zayıf gördüklerini ifade eder. Fakat ona göre bu tariklerin hepsi zayıf olsa da bunlar bir araya gelerek kuvvet kazanır ve hüküm ifade ederler. Aynî'nin bu husustaki sözleri şöyledir: “Ancak bir hadis, birçok tarikte rivâyet edilmişse her ne kadar tek tek zayıf ise de toplamda ‘hasen’ olur ve onunla ihticâc olunur.”⁸⁹

Aynî, Hanefîler ile başka mezheplerin görüşlerini tartışırken diğer mezheplerin delil olarak getirdiği hadisleri zayıf göstererek bu delilleri çürütmeye çalışmaktadır. Örneğin, iftitâh tekbiri dışındaki tekbirlerde ellerin kaldırılması ile ilgili hadisleri verdikten sonra bu hadisleri zayıf göstermeye çalışmaktadır.⁹⁰

Fikhî görüşleri delillendirirken zayıf hadisleri kullanması ve diğer mezheplerin delil olarak kullandığı hadisleri zayıfa çıkarmaya çalışması, onun kendi mezhebine yardım ettiği algısına yol açmıştır.⁹¹ Mutlak içtihad faaliyetlerinin durduğu ve her fakihin bir mezhebe intisap ettiği bir dönemde yaşayan Aynî'yle ilgili böyle bir algının oluşmasında kısmen bir haklılık payı vardır. Fakat müellifin bazı meselelerde Hanefî mezhebinin görüşüne muhâlif olarak hadislerin işaret ettiği doğrultuda davranmış olması, en azından bazı konularda bu düşünceye ihtiyâtle yaklaşılması gerektiğini gösterir. Örneğin, kadının kadına imâmeti örneğinde olduğu gibi mezhebin görüşü olan “mekruh” olmasını kabul etmeyerek konuyla ilgili hadislerden dolayı kerâhetsiz caiz olduğu görüşünü benimsemiştir. Konuyla ilgili hadislerden hareketle “ölümden sonra telkîn”in hükmü meselesinde,

mezhebin “telkin”i kabul etmeyen görüşünden farklı olarak “telkin”i kabul etmiştir. Güneş tutulması namazında mezhebin görüşü olan hutbenin olmaması ve kıraâtın gizli olması konularında mezhebe muhâlefet ederek hadislerin yönlendirdiği “hutbe”yi kabul etmesi ve “kıraâtın cehrî olması” örneklerinde de mezhepteki genel görüşten ayrılarak hadislerin gösterdiği yönde tavır koymuştur.⁹²

Bizce bu problem sadece Aynî’ye mahsus değildir. Aynı dönemde yaşayan ve herhangi bir mezhebe mensup olan her fakih, az veya çok söz konusu ithamla karşılaşabilir. Zira mezheplerin istikrar bulduğu bir dönemde yaşayan müntesip her fakih, mezhebinin görüşünü delillendirme çabasında olmuştur. Müntesip fakihin söz konusu faaliyetinin, sonrakiler tarafından “mezhebine yardım ediyor” şeklinde yorumlanmış olması kaçınılmaz bir durumdur. Nitekim birçok açıdan İbn Hacer ile Aynî’yi kıyaslayan Câdu’r-Rab Emîn Abdülmecid Muhammed, onların bu konudaki yöntemleri için şöyle demektedir:

“İbn Hacer ve Aynî’nin ikisi de öncelikle ulemanın bu konudaki görüşlerini, sonra mezheplerin delillerini zikrederler. İkisi de görüşlerden râcih olanı tercih ederler ve tercih ettikleri görüşü aklî ve naklî delillerle teyit ederlerken, mercûh olanı reddederler”⁹³, “Her iki imam da muhâlif mezhebin delillerini reddedip, kendi mezhebinin delillerini teyit etmek suretiyle mezhebine yardım etmek isterler.”⁹⁴

2.1.1.8. Bütüncül Bir Yaklaşımla İstidlâl

Ahkâmla ilgili hadislerin sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve ondan doğru bir hükmün çıkarılması için uyulacak temel ilkelerden biri, hadislerin bir bütünlük içinde değerlendirilmesidir.⁹⁵ Zira hadislerin bir bütünlük içinde anlaşılması, parçacı bir yaklaşım ile kendi hevasına uygun bir şeyi Hz. Peygamber’e onaylatmanın⁹⁶ önüne geçecektir.

Aynî, hadisle istidlâlde bulunurken bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir. Bu bağlamda konu hakkındaki bütün hadisleri değerlendirmeye çalışmaktadır. Bazen konu hakkında birbirini teyit eden hadisleri verdikten sonra, söz konusu hadislerin tamamını dikkate alarak fikhî bir hüküm çıkarmaktadır. Örneğin, büyüklerin ve hocaların ellerinin öpülmesi konusundaki hadisleri zikrettikten sonra “Zikrettiğimiz bu hadislerin tamamından elin, ayağın, başın ve böğrünün öpülmesinin mübah olduğu bilinir”⁹⁷ sözlerini kullanmaktadır. Fakat el, ayak vb. şeylerin öpülmesinin mübah olmasını mutlak manada kabul etmemektedir. Ona göre bu fiil, ancak ikram ve iyilik maksadıyla olabilir. Öpmenin şevvetle olması halinde ancak eşler arasında caiz olabileceğini düşünmektedir.⁹⁸

Aynî’nin bütüncül yaklaşımın bir göstergesi de fakihler arasında meydana gelen bazı görüş farklılıklarının nedeni olan hadislerle ilgili tutumudur. Aynî, ihtilâf edilen bazı hususlara geniş bir perspektiften bakıp bütün fakihlerin delillerinin sahih olduğunu belirtir. Özetle Aynî, bazı hususlarda birçok vechin caiz olduğunu düşünür. Örneğin, korku namazının kılınış şekli, sehiv secdesinin ne zaman

yapılacağı, güneş tutulması namazında rükû sayısı gibi konularda her fakîhin sahih bir hadise dayandığını söylemesi bütüncül bir yaklaşımın ürünü olmalıdır.⁹⁹

3. SONUÇ

Bedruddîn Aynî, 762/1361 yılında Ayıntab'da doğmuş 788/1386 yılında Mısır'a gitmiş ve burada iki defa Hanefî baş kadılığı yaparak dönemin önde gelen Hanefî fakihlerinden biri olmuştur. Aynî'nin fıkîh anlayışında yaşadığı dönemin büyük bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira daha önceki eğitim hayatında hiç hadis eğitimi almamışken; Mısır'da iyi bir hadis eğitimi almıştır. Mısır'da aldığı hadis eğitimi ve bu doğrultuda yaptığı çalışmalar, onu hadisleri merkeze alıp hadis uzmanlığı gerektiren çalışmalar yapan Mısır Hanefîliği'nin önemli âlimleri arasında gösterilmesine vesile olmuştur. Bundan dolayı en önemli eserlerinin başında gelen *Binâye*'nin öne çıkan özelliği, fikhî görüşleri hadisle temellendirmektir. Onun en önemli özelliği olarak kabul edebileceğimiz bu yönünü Hanefî mezhebini hadisle desteklemek için kullandığını söylemek mübalağa olmaz. Fakat Aynî, Hanefî mezhebini desteklemenin yanında diğer mezheplerin de görüşlerine delil olarak sundukları hadisleri belirtir.

Aynî'nin fikhî görüşleri hadisle istidlâl ederken bazı prensipleri gözettiği anlaşılmaktadır. Bunlardan öne çıkanları hadis tahrirci yapma, müteâriz hadisleri uzlaştırma, hadis ile hüküm arasındaki uyumsuzluktan dolayı önceki delilleri kabul etmeme, zikredilemeyen hadisleri nakletme, derece itibarıyla daha üstün bir hadisle dellillendirme, mana ile aktarılan hadislerin aslına zikretme, bazen zayıf hadisle destekleme ve bütüncül bir yaklaşım olarak özetlenebilir. Aynî'nin *Binâye*'de söz konusu ilkeleri uyguladığı birçok örneği görmek mümkündür.

Aynî'nin özellikle mezhebinin görüşünü delillendirmek için zayıf hadisleri kullanması ve diğer mezheplerin delil olarak kullandığı hadisleri zayıfa çıkarmaya çalışması, onun hakkında "mezhebine yardım ettiği" yönünde bazı düşüncelerin oluşmasına yol açmıştır. Onunla ilgili bu düşünce, bir yere kadar makul karşılanabilirse de; bazı konularda hadislerden dolayı mezhebin görüşünü terk etmesi, söz konusu görüşe ihtiyâtle yaklaşmayı gerektirir. Ayrıca böyle bir iddia müntesip her hangi bir fakîh için de ileri sürülebilir. Çünkü müntesip fakîh, mezhebinin görüşünü delillendirmeye çalışırken gösterdiği çaba, kendisi hakkında söz konusu iddianın ileri sürülmesine yol açabilir.

KAYNAKÇA

Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm Abdurrezzâk es-San'ânî (1403). *el-Musannef*. Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî.

Acar, Y. (2011). *Abdülkâdir Kuraşî (775/1373)'nin Hadis İlmindeki Yeri ve El-İnâye bi Ma'rifeti Ehâdîsi'l-Hidâye Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Acar, Y. (2011). Hanefî Fıkıh Kitaplarındaki Bazı Rivâyetlerin Hadis Açısından Problemleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 219-248.
- Ahmed B. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (1420/1999). *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût. Yy: Müessesetü'r-Risâle.
- Atar, F. (2011). *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: İFAV.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa (1427/2006). *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmi Ricâli Me'ani'l-Âsâr*. Thk. Muhammed Hasan b. İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa (1962). *er-Ravdu'z-Zâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir Tatar*. Yy: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa (2012). *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa (ty). *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-Arâbi.
- Bedir, M. (2004). *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Budak, A. (2008). *Tahrir Literatürü ve Hadis Tenkidindeki Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, S. (2003). *Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük*. Ankara: Aktif Yayınevi.
- Çakan, İ. L. (2012). *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmi)*. İstanbul: İFAV.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvud es-Sicistânî (1430/2009). *Sünenü Ebî Dâvud*. Thk. Şuayb el-Arnaût. Yy: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye.
- Ed-Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (2004/1424). *Sünenü'd-Dârekutnî*. Thk. Şuayb el-Arnaût, Hasan Abdülmün'im Şelebî, Abdüllatif Hırzullah, Ahmed Berhûm. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- El-Bâhüseyyin, Yakub Abdülvehhab (1422/2001). *Turûku'l-İstidlâl ve Mukaddimâtühâ inde'l-Menâtika ve'l-Usûliyyin*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- El-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyyin b. Ali (1424/2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- El-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (1400). *el-Câmi'ü's-Sahîh*. Thk. Muhibuddîn el-Hatîb. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye.

- El-Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed en-Nisâbüri (1990/1411). *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- El-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbuddîn Yakut b. Abdullah Yakut (1995). *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- El-Leknevî, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed (1411/1990). *en-Nâfi'ül-Kebîr*. Pakistan/Karaçi: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye.
- Emîn Abdülmecîd Muhammed Câdu'r-Rab (2007). *Beynel-İmâmeyn el-Aynî ve İbn Hacer*. Kâhire: Dâru'l-Muhaddisîn.
- Et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb (1415/1994). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. Thk. Hamdî Abdülmecîd. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb (1985). *el-Mu'cemü's-Sağîr*. Thk. Muhammed Şukûr Mahmûd Emrîr. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.
- Galâyînî, Mustafa (1432/2011). *Câmi'ü'd-Durûsi'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Görmez, M. (2010). *Tahric*. XL, 419-420. İstanbul: DİA.
- Hamdân, S. İ. (2013). *Menhecü'l-Aynî fî Muhtelifi'l-Hadîs Dirâseten Tatbîkiyyeten alâ Kitâbihi Umdeti'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazze: El-Câmiatü'l-İslâmiyye.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm (1409). *el-Kitâbü'l-Musannef fî'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*. Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvîni (1430/2009). *Sünenü İbn Mâce*. Thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabelli, Abdullatif Hırzullah. Yy: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yûsuf (1426/2005). *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfâ Ba'de'l-Vâfi*. Kahire: Matbaati Dâri'l-Kütüb ve'l-Vesâki'l-Kavmiyye.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (1993). *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri Men Zeheb*. Beyrut: Dâru İbn Kesir.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (1994/1415). *et-Tahkîk fî Ehâdisi'l-Hilâf*. Thk. Mes'ad Abdülhamid Muhammed es-Sa'denî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdülvâhid (1424/2003). *Şerhu Fethi'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Kahraman, A. (2001). Fikhî Hadislerin Doğru Anlaşılıp Yorumlanması Hususunda Bazı Esaslar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 153-173.
- Kahraman, H. (2007). Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü. *Usûl: İslam Araştırmaları*, 7, 7-34.
- Kaya, E. S. (2010). *Şerh*. XXXVIII, 560-564. İstanbul: DİA.
- Koca, F. (2001). *İstidlal*. XXIII, 323-325. İstanbul: DİA.
- Ma'tûk, Yusuf Salih (1407/1987). *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l Besâiru'l-İslâmiyye.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbüri Müslim b. el-Haccâc (ty.). *Sahîh-u Müslim*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbî.
- Özel, A. (2013). *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: TDV Yay.
- Özkan, H. (2012). *Memlüklerin Son Asrında Hadis: Kahire 1392-1517*. İstanbul: Klasik Yay.
- Polat, S. (2003). *Hadis Araştırmaları-Tarih, Usûl, Tenkid, Yorum-*. İstanbul: İnsan Yay.
- Şehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed (ty.). *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Menşûrâtu Dâri Mektebeti'l-Hayât.
- Şehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed (1423/2002). *et-Tibru'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sülûk*. Kahire: Matba'atü Dâri'l-Kütübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.
- Şa'ban, Z. (2005). *Usûlü'l-fıkh (İslam Hukuk İlminin Esasları)*. (çev.: İbrahim Kâfi Dönmez). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Yücel, A. (2011). *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV.

NOTLAR

¹ Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yûsuf İbn Tagrıberdî (ö. 874/1469), *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfâ Ba'de'l-Vâfi*, Matbaati Dâri'l-Kütüb ve'l-Vesâki'l-Kavmiyye, Kahire 1426/2005, XI, 193; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1993, IX, 418. Aynî'nin öğrencilerinden Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'* adlı eserinde Aynî'nin doğumunu 27 Ramazan 762 olarak vermektedir. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es- Sehâvî, (ö. 902/1497), *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Menşûrâtu Dâri Mektebeti'l-Hayât, Beyrut Ty, X, 131. *et-Tibru'l-Mesbûk*, adlı eserinde ise doğum tarihini 17 Ramazan 762 olarak vermektedir. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497), *et-Tibru'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sülûk*, Matba'atü Dâri'l-Kütübi'l-Vesâki'l-Kavmiyye, Kahire 1423/2002, III, 140.

² Sehâvî, *et-Tibru'l-Mesbûk*, III, 140.

³ Klasik kitaplarda Ayıntab için şöyle denilmektedir: "Ayıntab, Antakya ile Halep arasında Halep'e bağlı, kaya içine oyulmuş sağlam kalesi olan bir beldedir. Ayıntab Dülûk diye bilinir fakat Dülûk oraya bağlı bir yerdir." Ebü Abdullah Şihâbuddîn Yakut el-Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, Dâru Sâdir, Beyrut 1995, IV, 176.

⁴ Arap dilinde bir şehrin ve mesleğin sonuna nisbet ya'sı getirilince o şehre veya mesleğe mensup olan kişi anlaşılmaktadır. Buna göre Aynî'nin Ayıntâb şehrine nisbeti Ayıntâbî şeklinde olması gerekirken izafet tamlamasına nisbet yası gelirken muzâf-ı ileyhin düşmesi neticesinde sadece muzâf kalmış ve el-Aynî şeklinde nisbet edilmiştir. Mustafa Galâyini, *Câmiü'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1432/2011, s. 220.

⁵ Sehâvî, *et-Tibru'l-Mesbûk*, III, 141.

⁶ Sehâvî, *et-Tibru'l-Mesbûk*, III, 141.

⁷ Sehâvî, *et-Tibru'l-Mesbûk*, III, 142.

⁸ Bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'*, X, 131; *et-Tibru'l-Mesbûk*, III, 141-142; Yûsuf Salih Ma'tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, Dâru'l Besâiru'l-İslâmiyye, Beyrut 1407/1987, 62.

⁹ Bk. Sehâvî, *et-Tibru'l-Mesbûk*, III, 142-143; Ma'tûk, a.g.e, s. 62-63.

¹⁰ Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet* (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 253. Bu akımın önemli bir temsilcisi olan Kuraşî'nin bu konudaki ifadeleri şöyledir: "... Mütেকaddim Hanefî âlimlerimiz, kitaplarında hep delil olan sünneti ortaya koymaya çalışmışlar ve Tahâvî, Ebü Bekir er-Râzî ile Kudûrî gibi pek çok Hanefî âlimi hadislerin sahîh olanlarını zayıflarından ayırt etmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Ancak son dönem Hanefî âlimlerinin, mütেকaddim Hanefîlerin istilâhında yerleşik hâle gelen usûle güvenerek bu konulara çalışmalarında fazla yer vermemeleri sonucunda muhâlifler, Hanefîleri sünneti ihmâl ya da terk etmekle ithâm etmişlerdir. Hiç kimsenin Hanefîleri bu şekilde töhmet altına alması doğru değildir..." Bk. Yusuf Acar, "*Hanefî Fıkıh Kitaplarındaki Bazı Rivayetlerin Hadîs Açısından Problemleri*", *SÜİFD*, 31, 222. Ayrıca önemli Hanefî fakihlerden biri olan Leknevî de Hanefîlerin hadisle uğraşmalarının az olduğunu ifade etmektedir. Bk. Ebü'l-Hasenat Muhammed

Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî (ö. 1304/1886), *en-Nâfi'ül-Kebîr*, İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, Pakistan/Karaçi 1411/1990, s. 16.

¹¹ Bu isimlerin ortak özelliği hem fakih hem de hadîşçi olmalarıdır. Bunların dışında bu dönemin önemli fakihleri olarak kabul edilen fakat hadîş alanında herhangi bir çalışması olmayan ama yine de biyografi eserlerinde hadîşçi olduğu zikredilen Serûcî (ö. 710/1310), Bâbertî (ö. 786/1384), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) gibi isimlerinin de zikredilmesi gerekir. Bk. Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, TDV Yay, Ankara 2013, s. 125, 153, 183. *Memlüklerin Son Asrında Hadis (1392-1517)* adlı bir çalışma yapan Halit Özkan, bu dönemde hadisle ilgilenen önemli Hanefî aileleri arasında İbnü'l-Adîm, İbnü't-Türkmânî, İbnü'd-Deyrî ve Tefehnîler ailelerini sayar. Bk. Halit Özkan, *Memlüklerin Son Asrında Hadis: Kahire 1392-1517*, Klasik Yay, İstanbul 2012, s. 116.

¹² Bu çalışmaların küçük bir listesi için bk. Ahmet Özel, a.g.e, s. 130, 150, 181, 199; Bedir, a.g.e, s. 254-255.

¹³ Yakub Abdülvehhab el-Bâ Hüseyin, *Turuku'l-İstidlâl ve Mukaddimâtühâ inde'l-Menâtuka ve'l-Usûliyyîn*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1422/2001, s. 201.

¹⁴ Ferhat Koca, "İstidlâl", *DİA*, TDV Yay, İstanbul 2001, XXIII, 323.

¹⁵ Şerhlerin 1. Hükümleri delillendirme, 2. Önceki katkıları değerlendirme, 3. Yeniden ifade etme, 4. Metni tenkit, 5. Terim ve ifadeleri açıklama gibi işlevleri vardır. Eyyüp Said Kaya, "Şerh", *DİA*, TDV Yay, İstanbul 2010, XXXVIII, 560-561.

¹⁶ Bu eserin tam adı, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmî Ricâlî Me'âni'l-Âsâr*'dir. Aynî, bu eserin mukaddimesinde Tahâvî'nin eserine metheder ve şöyle der: "Bu eserden ancak onu kıskanan, fesatçı, inatçı mutaassıp veya bu ilimden haberi olmayan bir kişi yüz çevirir." Bk. Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr*, I, 10.

¹⁷ Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa (ö. 855/1451), *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2012, I, 102.

¹⁸ Aynî, *Binâye*, VIII, 12. *Binâye*'de *Hidâye* şârihlerini hadisle istidlâl yönteminden dolayı tenkit ettiği bir yerde şöyle der: "Önce ashabımızın delil olarak kullandığı hadîşleri getirmek, sonra hasmın deliline cevap vermek, sonra da görüşünü başka delillerle desteklemek gerekir." Aynî, *Binâye*, I, 211.

¹⁹ Aynî, *Binâye*, I, 199,

²⁰ Arapça' da "giriş" anlamına gelen (دخول) kelimesinin zıt anlama sahip olan "çıkış" anlamına gelen (خروج) kelimesinin mezîd baplardan (تفعیل) babına nakledilmesiyle elde edilen (تخریج) kelimesi "çıkarmak", "hüküm elde etmek" anlamlarına gelen tahrîc, istilâhî olarak hadîş ilminde hicri ilk dört asır ve sonraki dönemler olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Hicri ilk dört asırda "bir kimsenin bir hadîsi sözlü veya yazılı olarak ilk kaynaklarından alıp senediyle birlikte eserine alması"; sonraki dönemler için kullanılan ikinci anlamı ise "Bir eserde Hz. Peygamber'e veya sonraki iki nesle isnad edilen rivayetlerin temel kaynaklardaki yerlerini göstermek, bunların isnad ve sıhhat açısından durumuna işaret etmek gibi anlamlara gelir. Bk. Mehmet Görmez, "Tahrîc", *DİA*, TDV Yay, İstanbul 2010, XL, 419; Ahmet Yücel, *Hadîs Tarihi*, İFAV, İstanbul 2011, s. 136-138, 154; Ali Budak, *Tahrîc Literatürü ve Hadîs Tenkidindeki Yeri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadîs Anabilim Dalı, Ankara 2008), s. 6-20.

- ²¹ Aynî, *Binâye*, I, 156, 169, 171, 173, 196, 200, 222; II, 10, 19, 27, 35, 83; III, 21, 39, 79, 84, vd.
- ²² Aynî, *Binâye*, I, 156, 169,206, 209, 261, 425, 470; II, 11, 86, 90, 92, 121; III, 87, 138, 155, vd.
- ²³ Aynî, *Binâye*, I, 157, 165, 209, 241, 410, II,11, 205, 246; III, 28; III, 202, X, 211; XII, 105, vd.
- ²⁴ Aynî, *Binâye*, II, 67, 467, 662; III, 29; IV, 380; VII, 18, vd.
- ²⁵ Aynî, *Binâye*, I, 96, 170, 191, II, 36, 67, 82; III, 28, 250, 428, vd.
- ²⁶ Aynî, *Binâye*, I, 156, 209, 220, 224, 351, 354, II, 11, 84, 244, III, 16, 20, 21, 87, vd.
- ²⁷ Aynî, *Binâye*, I, 196, 219, 222; II, 10, III, 156; V, 255, vd.
- ²⁸ Aynî, *Binâye*, I, 182.
- ²⁹ Aynî, *Binâye*, I, 209.
- ³⁰ Aynî, *Binâye*, VIII, 397; XII, 324, 458.
- ³¹ Aynî, *Binâye*, II, 116,133, vd.
- ³² Aynî, *Binâye*, I, 280,713; II, 27; III, 147, vd.
- ³³ Aynî, *Binâye*, I, 260,
- ³⁴ Aynî, *Binâye*, I, 241, 273.
- ³⁵ Aynî, *Binâye*, I, 226, 504, 675;V, 111, 257, 266; VII, 115.
- ³⁶ Aynî, *Binâye*, III, 16, 17; IV, 244, 259; X, 165; XIII, 26.
- ³⁷ Bir hadis, kaynağına göre dört sınıfa ayrılır: 1. Merfû hadis: Senedinin muttasıl olup olmamasına bakılmaksızın Hz. Peygamber'e isnâd edilen söz, fiil ve takrirlerin bütününe denir. 2. Mevkûf hadis: İsnadı ister muttasıl olsun ister kopuk olsun söz, fiil veya takrir olarak sahâbeden rivayet edilen haberlere denir. 3. Maktu' hadis: Tabiünden veya daha sonraki âlimlerden birine ait olan söz fiil veya takrirlere denir.

Hanefilere göre mutassıl haber üç kısma ayrılır: 1. Mütevatir haber: Yalan üzerinde birleşmeleri aklen mümkün olmayan râvilerin rivayet ettiği haberdir. 2. Meşhur haber: Hz. Peygamber'den tevatür sayısına ulaşmayacak kadar râvinin rivayet ettiği ancak tabiün ve etbâtü't-tâbiîn devirlerinde tevatür derecesine ulaşan haberdir. 3. Ahad haber: Hiçbir devirde râvi sayısı tevatür derecesine ulaşmayan haber çeşididir. Cumhura göre ise muttasıl haber, mütevatir ve ahad olmak üzere iki kısımdan oluşur. Mütevatir haber, Hanefiler'in verdiğimiz tanımı gibiyken; Ahad haber, kendi içinde Ğarip, Aziz ve Müstefiz olarak üç kısma ayrılır. Ğarip, her üç tabakanın birisinde râvi sayısı bir olan haberdir. Aziz haber, her üç tabakanın birinde veya daha fazlasında râvi sayısı iki olan haber; müstefiz ise her üç tabaka râvi sayısı en az üç olan haber çeşididir. Zekiyüddin Şa'ban, *İslam Hukukunun Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, Çev. İbrahim Kâfi DÖNMEZ, TDV Yay, Ankara 2005, s. 75-78; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İFAV, İstanbul 2011, s. 41-42.

³⁸ Aynî, *Binâye*, I, 720; II, 246, 342; III, 85; VII, 743, vd.

³⁹ Aynî, *Binâye*, II, 326.

⁴⁰ Bk. Aynî, *Binâye*, I, 169, 229, IV, 273; VIII, 329, XI, 276, 519.

- ⁴¹ Aynî, *Binâye*, IV, 20, V, 568, VII, 182, 212, VIII, 383.
- ⁴² Aynî, *Binâye*, I, 206. Diğer örnekler için bk. *Binâye*, I, 610, II, 137, III, 53, 265, XII, 28, 272.
- ⁴³ Çakan, a.g.e, 179-180.
- ⁴⁴ Hadisler arasındaki teâruzunu konu edinen *muhtelifü'l-hadis* ilm-i şöyle tanımlanabilir: Makbul bir hadisin aynı konuda kendisi gibi makbul bir veya birçok hadise yahut öteki delillere, görünürde veya gerçekte manen muhalif olmasından ve bu muhâlefetin giderilme yollarından bahseden ilim dalıdır. İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmî)*, İFAV, İstanbul 2012, s. 34-35.
- ⁴⁵ Aynî, *Binâye*, XI, 480.
- ⁴⁶ Aynî, *Binâye*, II, 229. IV, 230, XIII, 261, X, 444-445. II, 31, VII, 159.
- ⁴⁷ Aynî, *Binâye*, I, 492.
- ⁴⁸ Aynî, *Binâye*, XI, 480.
- ⁴⁹ Aynî, *Binâye*, I, 274.
- ⁵⁰ Aynî, *Binâye*, V, 507.
- ⁵¹ Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Tûrâsî'l-Arâbi, Beyrut Ty, V, 40.
- ⁵² Semîre İbrahim Hamdân, "Menhecü'l-Aynî fî Muhtelifi'l-Hadis Dirâseten Tatbikiyeten alâ Kitâbihi Umdeti'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, El-Câmiatü'l-İslâmiyye, Ğazze 2013) s. 24.
- ⁵³ Aynî, *Binâye*, VII, 162, III, 195, XII, 148.
- ⁵⁴ Aynî, *Binâye*, I, 199; *Umdetü'l-Kârî*, VI, 181. Diğer bir örnek için bk. Aynî, *Binâye*, II, 168.
- ⁵⁵ Aynî, *Binâye*, II, 186. Bu hususta başka bir örnek için bk. *Binâye*, VII, 162.
- ⁵⁶ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müssetü'r-Risâle, Yy. 1420/1999, XL, 40; Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbüri Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *Sahîh-u Müslim*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arâbi, Beyrut Ty, Müslim, "Hayz", 41.
- ⁵⁷ Aynî, *Binâye*, XII, 148. Diğer örnekler için bk. Aynî, *Binâye*, III, 196; I, 367.
- ⁵⁸ Söz konusu hadis için bk. Dârekutnî, II, 232; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, III, 197.
- ⁵⁹ Aynî, *Binâye*, III, 7.
- ⁶⁰ Aynî, *Binâye*, II, 359. Buna benzer başka örnekler için Bk. Aynî, *Binâye*, III, 249.
- ⁶¹ Ebû Dâvud, "Libâs", 34; Aynî, *Binâye*, XII, 129-130. Diğer örnekler için bk. Aynî, *Binâye*, II, 474; II, 42.
- ⁶² Aynî, *Binâye*, II, 381. Diğer bir örnek için bk. Aynî, *Binâye*, I, 476-477.

- ⁶³ İbnü'l-Hümâm'a göre bu zayıflık bu hadisle istidlal etmeye zarar vermez. Kemalüddîn Muhammed b. Abdülvâhid İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, II, 209.
- ⁶⁴ Ebû Dâvud, "Zekât", 4.
- ⁶⁵ Aynî, *Binâye*, III, 368. Diğer bir örnek için bk. Aynî, *Binâye*, XII, 284.
- ⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 38; Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'ü's-Sahîh*, Thk. Muhibuddîn el-Hatîb, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire 1400, "Libâs", 27; Dârekutnî, V, 530.
- ⁶⁷ Aynî, *Binâye*, XII, 100. Diğer örnekler için bk. Aynî, *Binâye*, XII, 264; XI, 549; XI, 549.
- ⁶⁸ Aynî, *Binâye*, XI, 300.
- ⁶⁹ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam Abdurrezzâk es-San'ânî (ö. 211/827), *el-Musannef*, Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî, Hindistan 1403, I, 477; Ahmed b. Hanbel, XII, 89; Tirmizî, "Salât", 153; Ebû Dâvud, "Salât", 32; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü's-Sağîr*, Thk. Muhammed Şukûr Mahmûd Emrîr, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1985, I, 187.
- ⁷⁰ Aynî, *Binâye*, II, 368-369.
- ⁷¹ Aynî, *Binâye*, II, 369. Diğer örnekler için bk. *Binâye*, I, 241,476, V, 441.
- ⁷² Aynî, *Binâye*, I, 260.
- ⁷³ Bu durum, Aynî'den önce *Hidâye* üzerine çalışmalar yapan Hanefî fakihlerin dikkatini de çekmiştir. Bu konuda Kuraşi ve Zeylâ'î'nin tutumu için bk. Yusuf Acar, *Abdülkâdir Kuraşî (775/1373)'nin Hadis İlmindeki Yeri ve El-İnâye bi Ma'rifeti Ehâdîsi'l-Hidâye Adlı Eseri*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011) s. 232-238.
- ⁷⁴ Aynî, *Binâye*, II, 428, 429, III, 420, IV, 126, VI, 112, VII, 18.
- ⁷⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XX, 328; Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411, III, 246.
- ⁷⁶ Aynî, *Binâye*, II, 331. Diğer örnekler için bk. Aynî, *Binâye*, II, 428, III, 420
- ⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, II, 268.
- ⁷⁸ Abdurrezzâk, II, 87.
- ⁷⁹ Aynî, *Binâye*, II, 196.
- ⁸⁰ Dârekutnî, V, 535; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 431.
- ⁸¹ Aynî, *Binâye*, XI, 537.
- ⁸² Aynî, *Binâye*, II, 122.
- ⁸³ Bu durum, bir hadisin zayıf kabul edilmesindeki cerh ve ta'dilin içtihadî olmasıyla ilgilidir. Birine göre zayıf olan bir râvi, diğerine göre sika; birine göre zayıf olan bir hadis, diğerine göre sahih veya hasen olabilir. Bu farklılık hadis münekkiddinin temsil ettiği anlayış (muhaddis veya fakih olması), hadislerdeki illetin gizli veya sarîh olması vb. sebeplerden

kaynaklanmaktadır. Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları –Tarih, Usûl, Tenkid, Yorum-*, İnsan Yay, İstanbul 2003, s, 126-129.

⁸⁴ Hâkim, II, 60.

⁸⁵ Aynî, *Binâye*, X, 195. Diğer örnekler için bk. Aynî, *Binâye*, I, 713, III, 378.

⁸⁶ Aynî, *Binâye*, III, 128.

⁸⁷ Hadis usûlünde bir konuda bazı şartları haiz zayıf hadisler birbirini takviye ederek hasen mertebesine yükselebilmektedir. Hasen hadis ise sahih hadisler gibi makbul hadislerden sayılmıştır. Bk. Polat, a.g.e, s. 121-122.

⁸⁸ Dârekutnî, IV, 360, 361.

⁸⁹ Aynî, *Binâye*, V, 132; *Remzü'l-Hakâik*, I, 126. *Umdetü'l-Kârî*'de bu hadisi sahihe çıkarmaya çalıştığı ve karşıt hadisleri te'vîl etmeye çalıştığı görülür. Bk. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XX, 45. Bu hususta diğer örnekler için bk. Aynî, *Binâye*, I, 291, 530-531, 625-626, , II, 317, III, 50; *Umdetü'l-Kârî*, III, 307, V, 232; XXV, 159.

⁹⁰ Aynî, *Binâye*, II, 260.

⁹¹ Hüseyin Kahraman, "*Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü*", *Usûl: İslam Araştırmaları*, 7, 23-24.

⁹² Aynî, *Binâye*, II, 144-145, 335-339; III, 148, 177-178.

⁹³ Câdu'r-Rab Emîn Abdülmecid Muhammed, *Beynel-İmâmeyn el-Aynî ve İbn Hacer*, Dâru'l-Muhaddisîn, Kâhire 2007,s. 303.

⁹⁴ Câdu'r-Rab, a.g.e, s. 313.

⁹⁵ Abdullah Kahraman, "*Fıkhî Hadislerin Doğru Anlaşılıp Yorumlanması Hususunda Bazı Esaslar*", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 159-160.

⁹⁶ Selçuk Coşkun, *Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yayınevi, Ankara 2003, s.17.

⁹⁷ Aynî, *Binâye*, XII, 198.

⁹⁸ Aynî, *Binâye*, XII, 198. Diğer bir örnek için bk. *Binâye*, II, 30.

⁹⁹ Bk. Aynî, *Binâye*, II, 172, 604-605; III, 142.